

دستاوردها ، چالشها / بخش پنجم

رشد دانش و سرمایه‌های انسانی در صنعت نفت، توسعه صنعت پتروشیمی با بهره‌برداری از میدان مشترک پارس جنوبی، توسعه شبکه انتقال گاز، استمرار تولید و صادرات نفت در شرایط جنگ و تحریم و... مهم‌ترین دستاوردهای صنعت نفت پس از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون به‌شمار می‌رود.

صنعت نفت ایران به‌عنوان یکی از پایه‌های اقتصاد کشور، در طول بیش از چهار دهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تحولات چشمگیری را تجربه کرده است. این صنعت نه تنها در تولید و صادرات نفت و گاز نقش کلیدی داشته، بلکه در مسیر توسعه فناوری، استقلال صنعتی و تأمین نیازهای انرژی کشور نیز گام‌های مؤثری برداشته است، اما در کنار این دستاوردها، چالش‌ها و کاستی‌هایی نیز وجود داشته که شناسایی و بررسی آنها می‌تواند چراغ راه آینده این صنعت باشد.

احمد محمدی، مدیرعامل پیشین شرکت ملی مناطق نفتخیز جنوب؛ از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰:

مهم‌ترین موفقیت صنعت نفت پس از انقلاب اسلامی این بوده که منابع انسانی و مدیریتی این صنعت - که غربی و وارداتی به حساب می‌آمد - از ظرفیت‌های داخلی و توانایی‌های موجود در ایران تأمین شد، این مهم‌ترین دستاورد ما بوده است. به عبارت دیگر، دانش و سرمایه‌های انسانی صنعت نفت را در داخل کشور به شکل مناسبی رشد دادیم.

اما در مورد اینکه در طول این مدت، از انجام چه اقدام‌هایی غفلت کردیم، نکات بسیاری وجود دارد. در تمام کشورها تلاش می‌شود به بهینه‌ترین شکل ممکن از منابع، ظرفیت‌ها و مزایای موجود در آن کشور استفاده شود. مزیت کشور ما هم داشتن ثروت خدادادی و ذخایر عظیم نفت و گاز است، اما شرایط به‌گونه‌ای پیش رفته که محتاج گاز هستیم و در بخش نفت نیز مشکلات متعددی داریم، در چنین وضعی این پرسش مطرح می‌شود که چرا به این مشکلات دچار شدیم؟

پاسخ این است که با وجود دستاوردهایی که در این مدت داشتیم،

مدیریت کلان کشور ما در زمینه صنعت نفت تا حدودی بی‌نظم و شلخته عمل کرده است و در حقیقت دچار روزمرگی شدیم، البته قبول دارم که دلیل اصلی ناترازی‌ها، مصرف زیاد و غیربهبهینه است، اما باید در نظر گرفت که تمام کشورهای دارای ذخایر نفت و گاز، برای هزینه‌کرد مردم خود در این زمینه یارانه‌های آشکار و پنهان در نظر می‌گیرند، اما به سرنوشتی مانند کشور ما دچار نشدند.

ریشه چنین مشکلاتی این است که در زمینه بهره‌گیری از دانش متخصصان داخلی در تصمیم‌سازی‌ها، برنامه‌ریزی و مدیریت کلان کشور، ضعیف عمل شده است. به همین دلیل، با معضل مهاجرت یا کناره‌گیری خبرگان این صنعت مواجه هستیم. کدام‌یک از مشاوران رؤسای جمهور ما در دهه‌های گذشته از دانش نفتی برخوردار بودند؟

در سایه فقدان متخصصان نفتی در عرصه حکمرانی، دولت‌ها بیشتر درگیر مسائل حاشیه‌ای و اولویت پایین شدند و در مقابل به مباحثی همچون چگونگی اداره صنعت نفت پرداخته نشد. در نتیجه چنین وضعی، عصر انرژی‌های فسیلی در حال اتمام است و ما همچنان مقدار زیادی منابع قابل استحصال داریم که توان برداشت آن را نداریم.

علی‌اکبر شعبان‌پور، مدیرعامل شرکت نفت و گاز پارس؛ از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۵:

توسعه میدان مشترک پارس جنوبی با سرمایه‌گذاری خارجی و بعدها استفاده از منابع صندوق توسعه، مهم‌ترین اقدامی بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی به سرانجام رسید. این اقدام مهم، افزون بر برداشت سهم ایران از این میدان مشترک، سبب احداث واحدهای پتروشیمی در منطقه پارس جنوبی، توسعه صنایع بزرگ به‌ویژه کارخانه‌های ساخت تجهیزات پالایشگاهی و تولید مواد شیمیایی در سطح کشور و طراحی و ساخت سکوهای دریایی و تجهیزات بخش بالادستی نفت را فراهم کرد.

حضور و سرمایه‌گذاری شرکت‌های نفتی بین‌المللی در توسعه فازهای اولیه میدان پارس جنوبی با برنامه‌ریزی‌های هدفمند مدیران وزارت نفت، ثمرات ارزشمندی همچون انتقال دانش و تجربه مدیریت ابر پروژه‌ها، توانمندسازی پیمانکاران داخلی در زمینه ساخت پالایشگاه و پتروشیمی، حفاری در دریا و طراحی، ساخت و نصب سکوهای دریایی و اجرای خطوط لوله گاز در زیردریا را نیز در پی داشت، به‌طوری که ادامه توسعه فازهای بعدی و پتروشیمی‌ها در دوران تحریم‌های

بین‌المللی نه تنها متوقف نشد، بلکه به نحو نسبتاً مطلوبی انجام شد.

بزرگ‌ترین آسیبی که به‌ویژه در طول سال‌های اخیر، خسارات فراوانی به صنعت نفت ایران تحمیل کرد، ایجاد نشدن شرایط مناسب برای سرمایه‌گذاری خارجی و دسترسی نداشتن به دانش فنی روز بوده است. پس از توافق برجام در سال ۹۴، چند قرارداد ارزشمند در زمینه‌های مختلف از جمله بازسازی و اصلاح فرآیند پالایشگاه‌های قدیمی نفت و قرارداد توسعه فاز ۱۱ همراه با طرح فشارافزایی گاز سکوه‌های آن با هدف انتقال تجربه و دانش فنی، منعقد شد. همچنین نمونه قرارداد IPC تهیه و تصویب شد، بعد از معرفی ۱۴ میدان/ مخزن نفت و گاز برای توسعه، مناقصه آنها برای توسعه به روش IPC از سوی شرکت‌های اکتشاف و تولید بین‌المللی با مشارکت شرکت‌های داخلی برگزار شد.

مذاکرات تکمیل و توسعه طرح ایران الان‌جی از سوی چند شرکت نفتی سرمایه‌گذار دارای دانش فنی الان‌جی به‌خوبی پیش می‌رفت که متأسفانه با خروج آمریکا از برجام و تحریم ایران تمام شرکت‌های خارجی، کشور را ترک کرده و عمده تلاش‌های صورت گرفته تقریباً بی‌نتیجه مانده و عموم برنامه‌ها، توافقنامه‌ها و قراردادهای امضا شده اجرایی نشد.

یکی از دیگر مواردی که می‌توان از آن به‌عنوان نقطه‌ضعف و مصداق بارز سرمایه‌سوزی در صنعت نفت یاد کرد، جفایی است که با انتساب اتهام‌های ناروا در حق مدیران دلسوز، وطن‌پرست و آینده‌نگر می‌شود. متأسفانه بعضاً دیده می‌شود افرادی که زندگی‌شان را وقف راه رشد و توسعه صنعت نفت کردند، به اشتباه در منظر افکار عمومی به‌عنوان مقصران ناترازی انرژی یا سایر مشکلات کشور معرفی می‌شوند؛ باور کنید این از تمام موارد یادشده، بدتر و غم‌انگیزتر است.

افشین جوان، نماینده ایران در هیئت عامل اوپک؛ از سال ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۳ و مدیرکل امور اوپک و روابط با مجامع انرژی از سال ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲:

بزرگ‌ترین دستاورد در اواخر دهه ۷۰ و اوایل دهه ۸۰ رقم خورد، جایی بود که فازهای میدان گازی پارس جنوبی توسعه یافت. در این دوره، با اتخاذ سیاست‌های کلان در بخش انرژی، برنامه‌ریزی‌های دقیق و تأمین سرمایه لازم، روند توسعه این میدان مشترک با قطر به‌شکل چشمگیری شتاب گرفت.

با آغاز عملیات اجرایی و تکمیل تدریجی چند فاز، ظرفیت تولید گاز

کشور افزایش یافت و ایران توانست سهم بیشتری از این میدان عظیم را برداشت کند. این توسعه، افزون بر تأمین نیاز داخلی به گاز، زمینه‌ساز گسترش صنایع وابسته از جمله پتروشیمی، نیروگاه‌ها و واحدهای صنعتی شد.

همچنین در این دوره، زیرساخت‌های کلیدی مانند احداث پالایشگاه‌های جدید، توسعه شبکه انتقال گاز و ایجاد صنایع پایین‌دستی تقویت و سبب افزایش بهره‌وری، کاهش وابستگی به واردات سوخت و ایجاد اشتغال گسترده در مناطق جنوبی کشور شد. در مجموع توسعه فازهای پارس جنوبی در این مقطع زمانی، یکی از مهم‌ترین اقدام‌ها برای تقویت امنیت انرژی کشور، افزایش درآمدهای ارزی و ارتقای جایگاه ایران در بازار جهانی گاز بود.

معتقدم در زمینه سرمایه‌گذاری در پارس جنوبی و تسهیل قرارداد با طرفهای خارجی، اگر انعطاف‌پذیری بیشتری داشتیم و سیاست‌های جذب سرمایه را هوشمندانه‌تر طراحی می‌کردیم، می‌توانستیم پا به پای قطر در توسعه این میدان عظیم گازی پیش برویم. قطر با بهره‌گیری از منابع مالی گسترده، جلب سرمایه‌گذاری خارجی و همکاری با شرکت‌های بین‌المللی، توانست سهم بیشتری از این میدان مشترک را برداشت کند و جایگاه خود را در بازار جهانی گاز تثبیت کند.

در مقابل، ایران به دلیل موانع متعددی مانند محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های بین‌المللی و چالش‌های حقوقی و بوروکراتیک، نتوانست از تمام ظرفیت‌های موجود برای جذب سرمایه و فناوری‌های پیشرفته بهره‌برد، البته باید در نظر داشت که تحریم‌ها و فشارهای داخلی نقش قابل‌توجهی در کُند شدن روند توسعه این میدان داشتند. این محدودیت‌ها، افزون بر کاهش امکان جذب سرمایه خارجی، سبب افزایش هزینه‌های اجرایی پروژه‌ها، محدود شدن دسترسی به فناوری‌های روز و کاهش سرعت توسعه فازهای مختلف پارس جنوبی شد.

در مجموع اگر ایران می‌توانست سیاست‌های سرمایه‌گذاری خود را منعطف‌تر تنظیم کند، همکاری گسترده‌تری با شرکت‌های بین‌المللی داشته باشد و موانع داخلی را کاهش دهد، احتمالاً روند توسعه صنعت نفت با سرعت بیشتری پیش می‌رفت.

سید پیروز موسوی، مدیرعامل شرکت پایانه‌های نفتی ایران؛ از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷:

یکی از مهم‌ترین افتخارات صنعت نفت، استمرار تولید و صادرات در

دوران دفاع مقدس است که با وجود حملات دشمن، حتی یک روز متوقف نشد. پس از جنگ، این صنعت در دوران سازندگی به سرعت بازسازی شد و به مسیر توسعه بازگشت. گازرسانی به شهرها، روستاها، صنایع و نیروگاه‌ها به‌طور چشمگیری افزایش یافت و رفاه عمومی را به همراه داشت. همچنین در میدان پارس جنوبی، ایران توانست با وجود تأخیر نسبت به قطر، برداشت برابری داشته باشد و حتی از رقبا پیشی بگیرد. پیشرفت در صنعت پتروشیمی نیز چشمگیر بوده است. افزایش تولید و صادرات محصولات پتروشیمی و بوم‌سازی فناوری‌ها در بسیاری از پروژه‌ها، استقلال کشور را در این صنعت تقویت کرده است.

با وجود ذخایر عظیم گازی، صادرات گاز ایران همچنان بسیار محدود است و این موضوع از ضعف در سیاست‌گذاری‌های صادراتی حکایت دارد. در صنعت پتروشیمی نیز خام‌فروشی محصولات پایه مانند متانول به جای توسعه زنجیره ارزش، فرصت‌های اقتصادی بسیاری را از دست داده است.

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، افت فشار در میدان‌های گازی مانند پارس جنوبی است که اجرای پروژه‌های فشارافزایی را به اولویتی فوری تبدیل کرده است. همچنین جذب نشدن سرمایه‌گذاری خارجی و فناوری‌های پیشرفته، رقابت ایران را در میدان‌های مشترک تحت‌الشعاع قرار داده است. چشم‌انداز ۱۴۰۴ که اهداف بلندی را ترسیم کرده بود، به دلیل چالش‌های مدیریتی و برنامه‌ریزی، نتوانسته است آن‌طور که انتظار می‌رفت به واقعیت نزدیک شود. افزون بر این، مهاجرت نیروهای متخصص به دلیل شرایط نامناسب، ضربه سنگینی به صنعت نفت وارد کرده است.

برای رفع این چالش‌ها، توسعه صادرات گاز، تکمیل زنجیره ارزش در پتروشیمی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و اجرای پروژه‌های فشارافزایی ضروری است. همچنین تمرکز بر انرژی‌های تجدیدپذیر و حفظ نیروی انسانی متخصص باید در اولویت قرار گیرد.